

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Успішна діяльність в ринкових умовах багато в чому залежить від здатності до інноваційного розвитку. Формування і вибір стратегічних напрямків інноваційної діяльності базується на результатах всебічної оцінки як середовища, в якому функціонує підприємство або галузь, так і визначенні їх внутрішніх інноваційних можливостей, які характеризуються станом і рівнем використання інноваційного потенціалу. При цьому інноваційні можливості істотно розрізняються в залежності від конкретних особливостей і стратегічної спрямованості. У зв'язку з цим оцінка інноваційного потенціалу в сучасних умовах стає об'єктивно необхідним елементом у процесі управління інноваційною діяльністю.

Проблематика сутності, формування та розвитку інноваційного потенціалу є предметом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Серед останніх досліджень, що стосуються специфіки розвитку інноваційного потенціалу необхідно виділити Бажала Ю. М., Балабанова І.Т., Говоруху Ж.А., Гриньова А.В., Данько М. С., Донцову Л.В., Кокурина Д.І., Попова Є.В., Федоренко В.Т. та ін.

Мета статті полягає в аналізі особливостей формування та розвитку інноваційного потенціалу на макро- та макрорівні.

У науковій літературі нараховується багато видів і визначень поняття інновація та інноваційний потенціал. Тому в першу чергу необхідно уточнити їх сучасний зміст. Innovation (англ.) – утворено з двох слів – латинського „новация” (новизна, нововведення) і англійського префікса „in”, що означає „в”, „введення”. Тому, у перекладі з англійського „інновація” означає: введення нового, відновлення. Результатом інноваційних процесів є нововведення, а їхнє впровадження в господарську практику визначається як нововведення, тобто з моменту прийняття до поширення новация здобуває нову якість і стає інновацією. Таким чином, інновація – це нововведення, пов'язане з науково-технічним процесом, відновленні основних фондів і технологій, удосконаленні управління і економіки підприємства [9]. Інновації є необхідною умовою розвитку виробництва, підвищення якості і кількості продукції, появи нових товарів та послуг. У ринкових умовах інновації охоплюють всю економіку, включаючи продуктивні сили (засоби виробництва, навчання працівників) і виробничі відносини (форми і методи управління, поділу, спеціалізації і комерції праці).

За іншим підходом до трактування цього поняття, якого дотримується велика кількість авторів, під інновацією розуміється процес, в ході якого наукова ідея або технологія виготовлення доводяться до стадії практичного використання і починають давати економічний ефект; комплексний процес створення нового практичного засобу (нововведення) для нової суспільної потреби або просто процес реалізації того або іншого науково-технічного нововведення, процес формування якісного нового стану системи.

За визначенням Й. Шумпетера, інновація - нова науково-організаційна комбінація виробничих чинників, мотивована підприємницьким духом: „у внутрішній логіці нововведень - новий момент динамізації економічного розвитку” [4]. Не дивлячись на наявність розходжень в трактуванні поняття „інновація” головним є те, що наповнення його змісту здійснюється через процес, тобто певну діяльність, яка забезпечує існування інновації. У теорії і практиці така діяльність називається інноваційною діяльністю. За існуючими визначеннями, остання являє собою взаємозалежну та узгоджену послідовність дій, що допускає використання проміжних і кінцевих результатів науково-дослідних і пошуково-конструкторських робіт для втілення їх у новому чи удосконаленому товарі за допомогою технологічного процесу виготовлення продукції. У цьому контексті інноваційна діяльність проявляється як матеріалізація науково-технічного прогресу. Вона спрямована на практичне використання науково-технічного результату й інтелектуального потенціалу з метою отримання нового чи поліпшення існуючого продукту, способу його виробництва та задоволення потреб суспільства в конкурентоспроможних товарах і послугах.

Терміни «новина», «новация», «інновація», «нововведення» широко використовуються в літературі, у повсякденній практиці і нерідко ототожнюються, хоча дещо різняться за своєю сутністю. Ці терміни об'єднують те, що вони відображають розвиток, оновлення. Будь-яка соціоекономічна система розвивається через оновлення. Поняття «нове», «новина», «новация», «інновація», «нововведення» віддзеркалюють шлях розвитку, який веде до змін через прискорення поступовості руху та оновлення всіх елементів процесу: принципів, методів, цілей, що потребує подолання укорінених звичок, взаємозв'язків, стійких тенденцій і породжує нову якість, як-то: оновлену матеріально-технологічну базу, систему управління, суспільні відносини, новий спосіб життя, новітні життєві стилі.

Нововведення як інструмент перетворення є самостійним об'єктом вивчення в усіх промислово розвинених країнах. Виникла нова галузь науки - інноватика, яка вивчає закономірності процесів розвитку, формування новацій, нововведень, механізмів управління змінами, подолання опору нововведенням, адаптації до них людини, використання та поширення інноваційних потоків, інноваційної діяльності, їх вплив на сферу конкуренції, на розвиток суспільства в цілому.

На відміну від стихійних, спонтанно виникаючих змін, інноватика вивчає механізми ініційованих і контрольованих змін, які відбуваються внаслідок раціонально-вольових дій. Предметом інноватики є створення, освоєння і поширення різного типу новацій. Під прикладною інноватикою розуміється в різних галузях господарювання напрям інноваційної діяльності з вирішення проблем планування, організації і реалізації нововведень. Кінцевим результатом інноваційних досліджень є досягнення практичного ефекту для забезпечення суспільного добробуту держави, людства в цілому.

Як свідчить досвід розвинених країн, життєздатність національних економік насамперед визначається масштабами та якістю впровадження нових ідей, нових технологій, нових управлінських систем, нових продуктів, які є результатом розвитку науки та інноваційної діяльності. Коли відсутні важливі інноваційні зміни, економіка скочується до стагнації. Вихідною сферою, де народжуються найбільш революційні інновації і доводяться до стадії практичного впровадження у виробництво, є наука. Від моменту зародження ідеї до її практичного застосування наукова розробка проходить низку стадій [11]. Процес створення та освоєння нової технології починається з фундаментальних досліджень, спрямованих на одержання нових наукових знань і виявлення найбільш істотних закономірностей, корисних для задоволення суспільних потреб. В Україні, наприклад, функціонування цієї сфери регулюється Законом України „Про основи державної політики в сфері науки і науково-технічної діяльності”. Серед основних його завдань слід виділити визначення наступних основних моментів: роль держави в розвитку науки і техніки, використанні науково-технічних результатів для перетворення суспільного виробництва та задоволення потреб людей; основні цілі, напрями та принципи державної науково-технічної політики; форми та методи державного регулювання науково-технічної політики; форма та методи державного регулювання в науково-технічній сфері; повноваження державних органів у здійсненні науково-технічної політики; економічні та правові гарантії розвитку науково-технічної діяльності [10].

Одним з головних чинників сприйнятливості до нововведень є інноваційний потенціал. Термін «потенціал» (лат. *potentia* — сила, потужність) означає здатність і готовність будь-якої організації здійснювати реалізацію інноваційного процесу. Здатність — це наявність і збалансованість структури інноваційного потенціалу, а саме ресурсів, необхідних для інноваційної діяльності [2]. Серед них важливе значення мають наступні:

наявність висококваліфікованих спеціалістів-учених, розробників-інженерів, інноваторів, системних організаторів, винахідників тощо;

наявність матеріально-технічної бази — устаткування, обладнання, інформаційно-комунікаційних систем, забезпеченість необхідними матеріалами, реактивами, лабораторним, офісним обладнанням;

забезпеченість науковою інформацією й інформацією про інновації та інноваційну діяльність у країні і за кордоном: науково-технічною літературою, літературою з питань патентів, винаходів, нових наукомістких технологій; наявність фінансових ресурсів, що забезпечують інноваційну діяльність у рамках довгострокової перспективи, виконання цільових програм та проектів.

Готовність доцільно розглядати як достатність потенціалу та існуючих ресурсів для здійснення інноваційної діяльності. Рівень готовності інноваційного потенціалу може бути визначений за допомогою низки параметрів, до них належать: виробничий потенціал підприємства; рівень розвитку техніки порівняно зі світовим (технічний потенціал); характеристика тривалості життєвого циклу продукції, яку виготовляє підприємство; частка дослідно-конструкторських розробок у загальних витратах на НДДКР; ступінь інтеграції різних підрозділів між собою; рівень централізації і децентралізації управління; можливість подальшого вдосконалення нововведень, появи на їх основі інших інновацій, а також їхнього поширення на нові сфери науково-практичної діяльності; наявність венчурного капіталу і можливість створення венчурних малих підприємств у складі компанії; рівень використання ефективних методів управління нововведеннями з позиції виходу кінцевого наукомісткого матеріального чи інтелектуального продукту; доступ до наукової інформації та інформації про інновації, патенти, винаходи, до міжнародних інформаційних каналів.

Оцінку загальної готовності до сприйняття інновацій можна здійснювати за допомогою матриці інноваційного потенціалу, де ресурси визначаються як засоби, необхідні для досягнення цілей опанування нововведень та їх реалізації. Із взаємодії всіх складових матриці отримують нові характеристики, які не є властивими для кожного окремого елемента матриці, і свідчать про

додаткові можливості підприємства, що створює поле інноваційної діяльності, формуючи інноваційний потенціал зони ймовірного опору інноваційним змінам.

Приймаючи інноваційні рішення, слід враховувати не тільки внутрішні, а й зовнішні чинники. Тому процес прийняття інноваційних рішень являє собою систему з багатьма зв'язками, де вихідним пунктами є порівняння запланованих цільових настанов з досягнутими (наприклад, зміна ринкової ситуації, витрат, прибутку тощо). Управління інноваційним процесом спричиняє проблеми, які потребують більших зусиль, ніж інші сфери виробництва. Це зумовлено особливістю інноваційного процесу, оскільки він охоплює цілий спектр видів діяльності й робіт — від фундаментальних досліджень через прикладні до розроблення зразка, експериментування, проектування, виробництва, впровадження на ринок і знову вдосконалення і т. д. Кожна стадія має свої специфічні риси і вносить в загальний процес управління відповідні вимоги до методів управління. Така специфіка, з одного боку, передбачає гнучкість процедури управління, а з іншого — потребує відносно стабільної системи, нормативної, стандартизованої бази, обов'язкової при створенні складних науково-технічних продуктів.

Інноваційний потенціал залежить від ряду факторів, що визначають його формування, розвиток і рівень використання. На процес формування інноваційного потенціалу впливають переважно наступні фактори: стан інноваційного клімату регіону функціонування підприємства чи галузі; особливості вибору інноваційної маркетингової стратегії розвитку.

Рівень використання інноваційного потенціалу, у свою чергу, залежить від якості прийнятих інноваційних і інвестиційних рішень на кожному етапі інноваційного процесу, а також від ступеня інформаційної забезпеченості цього процесу. З огляду на це, необхідно відзначити, що оцінка інноваційного потенціалу повинна бути спрямована на виявлення і вивчення факторів, що впливають на його формування, розвиток і реалізацію з метою визначення ступеня використання інноваційних можливостей і на цій основі зробити висновок про рівень інноваційної активності.

Серед фундаментальних факторів економічного зростання, використання потенціалу інноваційного розвитку в сучасних умовах є надзвичайно важливим для економічної політики як в цілому в світі, так і в Україні зокрема. Складність цього завдання у період, коли Україна в своєму розвитку успішно подолала етап відновлювального зростання і перейшла до інвестиційного, зумовила необхідність інтенсивних теоретичних пошуків та здійснення на їх основі практичних заходів, що сприятимуть посиленню позицій української економіки в глобальному конкурентному середовищі за рахунок технологічного лідерства, а не використання переважно запасу міцності цінової конкурентоспроможності, що характерно для сьогодення.

Інноваційний розвиток є унікальною сферою діяльності, в якій використовуються та взаємодіють знання з різних галузей науки, техніки, економіки, екології, психології й соціології, фундаментальних і прикладних наук, теорії й практики, виробництва й управління, стратегії і тактики. Важливим в управлінні інноваціями є підхід з позицій цілеспрямованого формування інтелектуального потенціалу й ринкової перспективи інноваційного продукту [1].

Системне поєднання державних інноваційних та регіональних цільових інноваційних програм, програм технологічного розвитку, а також окремих інноваційних проектів створить необхідні умови для насичення конкурентоспроможною продукцією, зробленою в Україні у найбільш стабільних секторах внутрішнього і зовнішнього ринків на основі використання потенціалу високотехнологічних виробництв.

Головною стратегічною метою державної інноваційної політики України є підвищення технологічного рівня і конкурентоспроможності виробництва, забезпечення виходу інноваційної продукції на внутрішній і зовнішній ринки, заміщення імпортової продукції на внутрішньому ринку і перехід на цій основі промислового виробництва в стадію стійкого економічного зростання. Найважливішим аспектом державної інноваційної політики є координуюча і законотворча діяльність щодо правової охорони новітніх технологій [6].

Управління розвитком інноваційного потенціалу повинно бути орієнтовано на заходи щодо розвитку готовності і здатності підприємства вперше здійснити й відтворити новацію, а інформаційне забезпечення управління інноваційним розвитком полягає у забезпеченні управління відповідними інформаційними технологіями, які надають можливість ефективно розвивати інноваційний потенціал.

Державою визначено як стратегічні (розвиток інноваційної культури суспільства; охорона і оздоровлення людини та навколишнього середовища тощо) та середньострокові напрями інноваційної діяльності (інтеграція національної освіти у світовий освітній простір; збереження та розвиток науково-педагогічних шкіл; розробка інноваційних технологій навчання; реформування мережі навчальних закладів, їх інтеграція шляхом створення системи навчально-науково-виробничих комплексів тощо) [7, 8]. Проте сьогодні в Україні існує декілька головних чинників – загроз інноваційній безпеці України: недостатній рівень фінансування науково-технічних робіт, слабкий розвиток інфраструктури трансферу технологій, зниження рівня "інтелектуалізації" експорту і

зростання імпортозалежності країни від наукоємних товарів, незадовільне інформаційне забезпечення інноваційної сфери, недосконалість податкової системи та відсутність державної підтримки, повільний розвиток ефективних форм інноваційної діяльності.

Використання досвіду закордонних країн при нарощуванні та якісному розвитку інноваційного потенціалу для України має ключове значення не тільки з огляду щодо європейської направленості реформ, які запроваджують в нашій країні. В країнах - лідерах високих технологій (США, Японія, країни-члени ЄС, нові індустріальні країни та ін.) за багато десятиріч розвитку економіки інтенсивним шляхом вироблені та відшліфовані інноваційні моделі і механізми, склався інтелектуальний (інформаційний ринок), створена в цілому ефективна система стимулювання новачків і відповідний психологічний мікроклімат, що сприяє просуненню наукових ідей „від лабораторії до підприємства”. Так, протягом останніх років США посідають найвищі місця у рейтингах авторитетних міжнародних організацій. Ця країна лідирує у світовому виробництві основних наукоємних галузей: питома вага експорту високотехнологічної продукції в загальному обсязі продукції промисловості складає більше 30%. Завдяки високим витратам на НДДКР, які складають близько 50% загальних світових витрат, США в різний час належало майже 22% із 50% загальних світових витрат, США в різний час належало майже 22% із 50% макротехнологій, які утворюють світовий ринок високотехнологічної продукції [3].

Проте, колись і в США існував розрив між промисловою практикою, науковими дослідженнями та освітою. Економічна загроза у 90-х роках для них представляла Японія, яка обігнала країну за темпами освоєння і виведення на міжнародні ринки наукових товарів. Її продукція стала витіснити американські товари і в самих США. В подальшому до Японії приєдналися НІК – Сінгапур, Тайвань, Південна Корея і Малайзія, кинувши тим самим серйозний виклик американській економіці. Вперше після кризи 1929-1933 рр., зниження економічної конкурентоспроможності американської економіки було визначено як загрозу національній безпеці [5].

Заслугує на увагу також досвід ЄС по ліквідації розриву в інноваційній сфері. Принципово новим в міжнародних економічних відносинах стало створення Європейського інноваційного простору, за допомогою якого розв'язуватимуться наступні проблеми: дослідження та інновації, людські ресурси й мобільність; дослідницька інфраструктура; наука й суспільство.

Реалізація інноваційної політики дозволить вирішити такі завдання: максимально задовольняти розумні потреби суспільства і при цьому витратити обмежені виробничі ресурси. Цього можна досягнути завдяки забезпеченню інтенсивного розвитку в усіх сферах соціальної та економічної діяльності. Таким чином, уряд має забезпечити умови, які гарантували б щорічне збільшення обсягу інвестицій для забезпечення інноваційного розвитку. Кошти отримані від приватизації державного майна потрібно спрямовувати на інноваційний розвиток підприємств, що мають стратегічне значення для економіки держави.

Інноваційний потенціал варто розглядати з погляду комплексного й системного підходів. З позицій системного підходу інноваційний потенціал є невід'ємною частиною сукупного потенціалу підприємства або галузі і, у свою чергу, являє собою цілісну динамічну соціально-економічну систему. З позицій комплексного підходу інноваційний потенціал являє собою комплексну структуру, що складається із сукупності взаємодіючих елементів різного ступеня складності й організації.

Література

1. Бажал Ю.М. Економічна теорія технологічних змін: [Навч. посіб.] / Ю.М. Бажал – К.: Заповіт, 2002. - 240 с.
2. Балабанов И.Т. Инновационный менеджмент. [Учеб. пособ.] / Балабанов И.Т. - СПб.: Питер, 2002. - 208 с.
3. Говоруха Ж.А. Питання розвитку інноваційної діяльності підприємств України / Ж.А. Говоруха // Актуальні проблеми економіки. - 2007. - №8 (74). - С.107-115.
4. Гриньов А.В. Оцінка інноваційного потенціалу підприємства / А.В. Гриньов // Проблеми науки. – 2003. - №12. – С. 12 - 17.
5. Данько М. Інноваційний потенціал у промисловості України / М. Данько // Економіст. – 2005. – № 10. – С. 26–32.
6. Донцова Л.В. Інноваційна діяльність: стан, необхідність державної підтримки, податкове стимулювання / Л.В. Донцова // Менеджмент в Україні і за кордоном.– №3. – 2003. – С. 14-18.
7. Закон України "Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні" від 16.01.2003 р. № 433-IV // Голос України. - 2003. - № 28 (3028).
8. Закон України «Про інноваційну діяльність» №40-IV від 4 липня 2002р.
9. Кокурин Д.И. Инновационная деятельность / Кокурин Д.И. – М. : ИНФРА-М, 2007. - 356 с.
10. Россоха В. В. Методика оцінювання потенціалу інновацій / В.В. Россоха // Актуальні проблеми економіки. – 2005. - №5(47). – С. 68 – 75.
11. Інноваційний менеджмент / [Швиданенко Г.О. та ін. / За заг. ред. проф. О.С. Федоніна] – К.: КНЕУ, 2006. – 288 с.

Рецензент докт. екон. наук, професор В.И. Крамаренко